

CONTRIBUȚIA EVREILOR LA EVOLUȚIA ARHITECTURII ORAȘELOR TIMIȘOARA ȘI ARAD 1718-1945

Conferință ținută cu ocazia întâlnirii evreilor originari din Timișoara, 1 iunie
2013

Conf. univ. dr. arh. Gabriel Szekely

Partea III

Jakob Klein, arhitect timișorean (1869-1934), a fost membru în Comisia Tehnică a Primăriei Timișoara, profesor la Școala de Arte și Meserii și a colaborat cu Baumhorn la clădirea Școlii de Fete.

A proiectat în anul 1894 primul muzeu al orașului Timișoara. Astăzi clădirea este folosită de Biblioteca Academiei din Timișoara.

Un alt arhitect și antreprenor timișorean din perioada anilor 1900 a fost Merbl Arnold (a murit în 1950). Ca antreprenor a ajuns să aibă o avere considerabilă. A obținut diploma de arhitect în Germania în 1898. A construit o casă de raport pentru închiriere în Piața Revoluției în anii 1911-1912. Imobilul are apartamente frumoase și este decorat în stil Sezession. Merbl a editat și o revistă despre arta Sezession.

Ca antreprenor a construit Palatul Weiss (în imagine sus) și Liceul Piarist, clădiri de foarte mari dimensiuni.

Albert Kristof-Krausz (1892-1952) a fost unul dintre arhitecții timișoreni foarte talentați care a lucrat în perioada interbelică. A fost arhitect modernist, dar și pictor talentat. Picturile sale sunt cotate astăzi în Budapesta. A absolvit Liceul Real din Timișoara și a obținut diploma de arhitect în anul 1915 la München unde a învățat proiectare de la arhitectul modernist Theodor Fischer. În timpul Primului Război Mondial a fost inginer în armată. În perioada interbelică a proiectat vile moderniste și blocuri la Timișoara. Între 1929-'32 și-a continuat studiile la Berlin unde a studiat pictura cu pictori renumiți. A pictat portretele multor personalități ale Timișoarei

interbelice, scriitori, pictori, ziariști celebri, i-a pictat și i-a desenat pe toți oamenii de cultură pe care i-a întâlnit în Timișoara interbelică. După 1944 a publicat articole în revistele de cultură, mai ales în limba maghiară.

Arhitecții evrei din această perioadă, în România și în Europa, au promovat modernismul. Evreii erau receptivi la nou și la modernitate. În Timișoara Krausz a proiectat numeroase vile în zona centrală a orașului.

Un alt arhitect evreu tânăr modernist din perioada interbelică a fost Gheorghe Bleyer. S-a născut în 1907 la Timișoara și a murit în 1970 la Düsseldorf. A studiat arhitectura la Stuttgart și la Zürich. A obținut diploma de arhitect la Zürich, unde a cunoscut pe pictorul celebru maghiar Moholy Nagy László. La Timișoara a proiectat vile, dintre care trebuie amintită Casa cu Trei Fete din 1947 pe bvl. Loga. Casa a fost proiectată pentru familiile Schön și Werner, care erau înrudite.

În perioada interbelică au lucrat la Timișoara și arhitecți evrei bucureșteni. Printre aceștia trebuie să-l amintim pe Leiba Simion. Simion a proiectat împreună cu

arhitectul Ionescu noua clădire cubistă a facultății de arte, care s-a mutat din Cluj la Timișoara în anul 1940. Funcțiunea clădirii s-a schimbat de multe ori în timp, astăzi găzduiește Facultatea de Stomatologie din Timișoara.

Un alt arhitect evreu bucureștean modernist a fost Mihai Dolliner care a proiectat clădirea Cinema Studio, lângă Primăria Timișoara.

Steiner Josef a fost arhitect la Arad. S-a născut la Solt în Ungaria în 1872, dar nu se știe când a murit. În 1903 s-a mutat la Arad unde a avut un mare succes ca arhitect. A reușit în doar câțiva ani să proiecteze clădiri importante, printre care multe palate în stil Sezession. Era unul dintre proiectanții importanți și respectați la Arad în urmă cu 100 de ani.

A proiectat o școală, care astăzi este școala cu clasele I-VIII - Țichindeal. Arhitectul folosește elemente Art Nouveau pe fațada care se înscrie în frontul stradal

existent, dar care se joacă cu volumele, ceea ce era deosebit pentru anul 1910. Acest lucru era deja un semn al modernității în arhitectură. Steiner a mai proiectat la Arad propriul palat de raport și multe alte clădiri de mari dimensiuni.

Reisinger Sándor a fost un alt arhitect de succes care nu a proiectat doar în Arad, ci în toată Ungaria de atunci. A proiectat clădiri foarte importante, printre care: fabrici în Budapesta, palate de raport tribunale și numeroase clădiri pentru învățământ. La Cluj a proiectat clădirea centrală a Universității, licee și internate în vreo 7-8 orașe din Transilvania. În Arad și-a construit propria vilă elegantă pe malul Mureșului.

Urbanistul Déznay Viktor a fost printre cei trei urbanști care au trăit în România interbelică. Déznay s-a născut în 1884 la Arad, a murit în 1968 la Cluj-Napoca. A fost urbanist în perioada interbelică, a studiat la Budapesta și la Sorbona la Paris limba și literatura franceză. A fost doctor în filosofie. În 1907 a predat la Timișoara la Liceul Real de Stat. Apoi după Primul Război Mondial a predat la Liceul Izraelit. Între anii 1948-'50 a predat disciplina Urbanism la Universitatea Babeș-Bolyai. Avea vârsta de 64 de ani când a plecat la Cluj ca să lucreze la facultate. Între 1950-'58 a lucrat la Biblioteca Academiei din Cluj.

A început să se ocupe de urbanism în anul 1910. A denumit știința de care se ocupa Urbanologie. Știința încă nu exista, el a fost unul dintre cei care au inventat-o. Mergea la congrese de urbanism în toată Europa, în Elveția, în Franța. Era unul dintre cei care au pus temeliiile acestei științe. A participat la congrese internaționale în 1934 la Lyon, în 1937 la Paris, și a fost membrul Asociației Internaționale de Urbanism. A dorit să creeze un institut de cercetare în urbanism. A publicat o monografie istorică a Clujului. A publicat în timpul vieții peste 50 de articole în cinci limbi diferite în reviste ca *Urbanismul* din București, *Városok Lapja* din Budapesta, *La vie urbaine* - Paris, *Zirkel* din Stuttgart.

Multe palate din cele două orașe au fost construite în jurul anului 1900 de către investitori evrei. În acest sens ar trebui amintite următoarele palate de raport: Palatul lui Steiner Miksa vis-a-vis de Sinagoga din Fabric, casa Waldmann la Arad, palatul Weiss la Timișoara (lângă operă),

Palatul Löffler (în imagine sus) în Piața Operei la Timișoara, palatul bancherului Tótzis (casa municipiului) din Piața Traian, casa Brück în Piața Unirii la Timișoara, construită de omul de afaceri Salomon Brück, cu farmacia familiei Weiss la parterul imobilului.

Palatul Neumann la Arad a fost construit de cel mai mare industriaș din zona aceasta a Europei, baronul Neumann. Clădirea se află vis-a-vis de primărie. Familia Neumann a avut inițial o fabrică de spirt în anii 1860, când familia s-a mutat din Cehia și mai târziu a creat fabrica de textile UTA din Arad. Neumann a fost cel mai mare industriaș din zona aceasta a Europei în perioada interbelică.

Activitatea evreilor în domeniul construcțiilor a încetat la Timișoara și la Arad după al Doilea Război Mondial, odată cu instaurarea comunismului. Evreii au emigrat în anii ce au urmat în proporție de 98%. Clădirile create de ei există și astăzi într-o stare mai mult sau mai puțin avansată de degradare.